

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

J. H. Finne-Grønn.

„Arild Olufsson Gyldensø.“

„Arild Olufssøn Gyldensø“.

En kritisk undersøgelse af kildeskrifterne.

Ved

S. H. Finne-Grønn.

I Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie i s. 397 har den fortjente historiker justitiarius J. Chr. Berg i en note meddelt, at foged i Gudbrandsdalen 1591 og senere [1594—99] lagmand i Oplandene Arild Olufssøn Gyldensø var en søn af kgl. befalingsmand i Jemtland Oluf Tørrissøn. Paa Bergs autoritet har vel derefter udgiverne af de monumentale kildeskrifter *Diplomatarium norvegicum* og *Norske Rigsregistranter* tillagt ogsaa Oluf Tørrissøn familienavnet Gyldensø, og herfra er det da gaaet over i flere norske og danske kildeskrifter og specialhistoriske publicationer baade at Oluf Tørrissøn var en Gyldensø og at lagmand Arild Olufssøn var hans søn.

I *Norske Rigsregistranter* og *Norsk Herredags Dombog* for 1597 har udgiverne videre tillagt foged Arild Olufssøn i Jemtland 1597 navnet Gyldensø og identificerer ham i førstnævnte kilde med den oplandske lagmand af samme navn.

Endelig anføres i *Norske Rigsregistranter* og derfra i flere danske og norske specialhistoriske kildeskrifter ogsaa Holmens admiral [1570] Arild Olufssøn med slechtsnavnet Gyldensø og identificeres flere steder ligeledes med lagmanden i Oplandene.

Sammenholdes nu de anførte kilder, skulde saaledes en og samme Arild Olufssøn Gyldensø i 1570 være dansk admiral, i

1591 foged i Gudbrandsdalen, 1594—99 lagmand i Oplandene og 1597 foged i Jemtland.

En saadan embedsbane synes dog allerede ved første øiekast lidet sandsynlig, og det falder da heller ikke vanskelig ved en lidt nærmere undersøgelse at foretage en væsentlig beskjærelse. Allerede i 1578 var nemlig admiral Arild Olufssøn afgaaet ved døden, og det kan saaledes umulig være han, der senere blev foged og lagmand. Men da bliver der to forskjellige personer af navnet Arild Olufssøn. — Det viser sig ogsaa, at en Arild Olufssøn i 1597 var lagmand i Oplandene nøiagtig samtidig med, at en Arild Olufssøn var foged i Jemtland; disse kan derfor umulig være en og samme person — og saaledes bliver der da tilsidst tre forskjellige personer Arild Olufssøn, der levede omtrent samtidig.

Der viser sig saaledes at være hel confusion i de anførte kildekrifter med hensyn til disse personer og deres forskjellige embedsstillinger, og det bliver ikke bedre, naar samtidig de spørgsmaal nødvendigvis melder sig: hvilken af disse var søn af Oluf Tørrissøn og hvem af dem var en Gyldensø?

I det følgende skal der saavidt mulig leveres en løsning af disse spørgsmaal og en redegjørelse for enhver af de tre Arild'er med henvisninger til vedkommende kildekrifter og specialhistoriske literatur.

I noterne betegnes: det danske Rigsarkiv ved DRA., det norske Rigsarkiv ved RA., Danske Magazin ved DM., Norske Magasin ved NM., Diplomatarium norvegicum ved DN., Norsk Herredags Dombog ved NHD., Norsk historisk Tidsskrift ved NHT., Norske Rigsregistranter ved NRR. og Personalhistorisk Tidsskrift ved PHT.

1. Oluf Tørrissøn og foged i Jemtland Arild Olufssøn.

Oluf Tørrissøn havde tjent Christian III «och werett höffuedsmand paa hans matt.s skib och ladett sig bruge mod rigens fiender,» hvorfor Frederik II under $\frac{27}{8}$ 1559 forlenede ham med Jemtland mod «500 mk. danske peninge og 100 mk. lybske» i aarlig afgift, «og skal han have sin bolig og vaaning paa vor og kronens gaard der sammesteds, kaldes Kongsgaarden». Ved de svenskes indfald i Jemtland høsten 1563 blev han plyndret «for guld och sølff och andet» til mere end 3000 dl.s

værði, og da de under Claude Collarts førerskab kom igjen i februar det følgende aar og undertvang det forsvarsløse len, brændte de Kongsgaarden ¹⁰/₂ 1564 «og rede strax om alt landet efter Oluf Tørrissøn. Men paa Alsen i lensmandens gaard blev han funden samme dag og ihjelslagen». — Dette er, hvad der autentisk vides om ham ifl.: Norsk Herredags Dombog 1597 s. 142, Norske Rigsregistranter I s. 274, 374, 386, Norske Magazin I s. 172 og Danske Magazin I. VI s. 233.¹

I disse uangribelige kildeskrifter findes Oluf Tørrissøn intetsteds tillagt hverken slegtsnavnet *Gyldensø* eller det adelige prærogativ «vor mand og tjener», «ærlig og velbyrdig mand», men nævnes kun ganske simpelt «denne Brevviser» og «os elskelige». Det er ogsaa vel værd at lægge merke til, at heller ikke befalingsmanden paa Bergenhus Hr. Esge Bille i et aabent brev af ¹⁴/₄ 1531² tillægger ham noget adeligt prærogativ, medens han derimod i samme pennestrøg kalder Jon Teiste «erlig oc welburdig Swendt». Hvad videre Oluf Tørrissøns herkomst angaar hviler den i det fuldstændigste mørke, og hans segl vides ligesaa lidt at være paatruffet i norske eller danske arkiver³, hvorfor det heller ikke ad den vei lader sig gjøre at finde nogen antydning til hans angivelige adelskab.

Med et saadant stiller det sig saaledes meget tvilsomt, og professor dr. L. Daae er da ogsaa tilbøielig til at regne Oluf Tørrissøn blandt de saakaldte frimænd, hvem erkebisperne i sin tid gav «skjold og hjelm», idet han støtter sin anskuelse til den omstændighed, at Oluf i 1535 synes at have været i tjeneste hos erkebisen i Trondhjem.⁴ Paa samme side stiller sig i det hovedsagelige ogsaa arkivar Thiset, naar denne fortjente kjender af den danske adels genealogi og heraldik paa foranledning meddele, at Oluf Tørrissøn «formodentlig var en ufri

¹ I de to førstnævnte, NHD. og NRR., har udgiverne opført ham i registrene under: Gyldensø. Se forøvr.: Handl. rør. Skand. Hist. XXI s. 17 og L. Daae: Krigen nordenfjelds 1564, s. 8 og 12.

² Saml. til d. n. Folks Sprog og Hist. 2 s. 52.

³ Hans segl mangler beklageligvis i de to breve af ²⁰/₂ og ³¹/₈ 1531, der findes blandt Hr. Esge Billes Breve i DRA.

⁴ NHT. 3. I s. 19, hvor prof. tilføier: «Hans Familie kaldtes undertiden Gyldensø», jfr. I. III s. 327, hvor s. forf. kalder ham «en ringe Adelsmand». I registrene opføres: Gyldensø.

mand, der først ved sit adelige ægteskab selv antager adeligt vaaben». Og her rammes vistnok sømmet paa hovedet, thi i et diplom udstedt 1562 i Oviken i Jemtland nævnes Oluf Tørrissøn to gange «ærlig og velbyrdig mand»¹, og da var Oluf gift med *fru Ingeborg Krumme* til Stabacke.

Denne dame, der altid tillægges det adelige prærogativ «frue» og i 1566 og 1568 kaldes «den svenske frue», var uden tvil den «søster» af den svenske *Nils Krumme*, der sammen med ham i 1560 gjorde fordring paa noget gods i Norge, som de mente arvelig tilkom dem efter deres morbrødre *Nils* og *Erik Ravalssønner*.²

Efter Olufs død trøstede fru Ingeborg sig temmelig hurtig i nyt ægteskab med foged i Søndhordland *Hans Pederssøn*, der dog allerede i octbr. 1566 blev bortrevet af pesten — til glæde og lettelse for fogderiets skattebønder, saasom «hic Johannes fuit durus in rusticos, vt fertur, et in clerum».³

Som «Olaf Tørresens Efterleverske» og for denne hendes første ægtefælles fortjeneste og ilde medfarts skyld fik fru Ingeborg under $\frac{15}{6}$ 1568 kgl. forleningsbrev paa kronens gaard Egge i Trondhjems len og «dertil 12 Spands Leie, som hun kan underholde sig af» frit uden afgift; ved brev af $\frac{18}{9}$ 1569 bliver hun rigtignok igjen opsagt fra Egge, men $\frac{15}{6}$ 1574 paany dermed forlenet og desuden tilstaaet 24 spandemaal aarlig rente afgiftsfrit, hvad der paany bekræftes $\frac{4}{9}$ 1587 af Frederik II.⁴

Da Christian IV var kommen paa tronen, befalede han $\frac{15}{12}$

¹ DN. XV nr. 703, hvor udgiverne ved hans navn i indholdstitelen har indskudt: (Gyldensø). Vaabenseglet mangler.

² NRR. I fl. st. — Fru Ingeborg har saaledes været en datterdatter af ridder og rigsraad *Hr. Raval Nilssøn [Frieland]*, der var lagmand i Oplandene omkr. 1450 og gift med en datter af den bekjendte *Hr. Erik Samundssøn*. Se L. Daae: Kong Christiern den Førstes norske Historie s. 72. — Nils Ravalssøn var gift med *Ottilie Ottesdtr. Kane*, der sammen med søsteren *Anne Amund Jonssøns [Skancckes]* arvede sin farbror *Hr. Arild Gautesson Kane*, som i 1497 blev myrdet af bønderne paa Søndmøre thing. Danmarks Adels Aarvog 1899 s. 228; jfr. NHT. I. III s. 232 og DN. IX nr. 482, 568 og 577, hvor Ottilie og Anne feilagtig henføres til ætten *Rømer*.

³ NM. I s. 320.

⁴ NRR I s. 591 flg., 637 og II s. 124, 723, hvor registrene har: Tørresen, ikke: Gyldensø; se ogsaa DM. VI s. 234, hvor navnet Gyldensø heller ikke opføres.

1591 atter at inddrage under Trondhjem gaards len det gods m. v., som fru Ingeborg Krumme og «hendes Søn **Arild Olufssøn**» var forlenet med.¹

Dette gods var da først og fremst gaarden Egge, som fru Ingeborg personlig var tillagt, men dernæst maa den kgl. ordre ogsaa ramme hendes søn, og da maa han være den Arild Olufssøn, der $\frac{8}{5}$ 1586 havde faaet forleningsbrev paa fire gaarde, hvoriblandt By, i Trondhjems len.²

Den som det synes noget haardhændte behandling af den aldrende dame — hun havde rigtignok i 1568 indladt sig i et tredie ægteskab med *Peder Thomassen*, en ungersvend, der havde fundet hendes forlening altfor fristende³, — bevirkede en underdanig forestilling i hendes favør fra lensherren i Trondhjem Hr. Axel Gyldenstjerne, som Christian IV besvarede derhen, at han senere skulde lade ham vide, hvad der kunde gøres «den Herremand Arild Olssøn anlangende, som I er begjærendes vi ville bevilge enten hannem eller hans Moder nogen Gaarde... for den Skade, hans afgangne Fader udi sidste forleden Feide lidt havde . . .».⁴ «Nogen Gaarde» blev dog ikke senere tilstaaet fru Ingeborg eller hendes søn, hvorimod hun og Peder Thomassøn, endogsaa efterat denne var bleven lagmand i Jemtland $\frac{7}{11}$ 1594⁵, uden videre vedblev brugen af Egge og ved sin søn «erlig och welbiurdig Arild Olssøn» lod anlægge proces mod lensherren, idet hun paastod den kgl. befaling var saaledes at forstaa, at Egge ganske vist atter skulde lægges under Trondhjem gaards len, men at hun ligefuldt skulde nyde renten.

Paa herredagen $\frac{11}{6}$ 1597 blev dette fortolkningsspørgsmaal henskudt til lensherrens egen afgjørelse⁶, og denne kan ikke have været tvilsom. Under $\frac{7}{12}$ 1597 fik nemlig Peder Thomassøn, som kort forud «haver opsagt sin bestilling og ikke læn-

¹ NRR. III s. 224, hvor udgiverne ved Arild Olufssøns navn i teksten tilføier: [Gyldensø], opfører: Gyldensø i registeret og blander ham sammen med lagmand Arild Olufssøn [Gyldensø].

² NRR. II s. 666 flg.

³ NHD. 1597 s. 143.

⁴ NRR. III s. 238; se under note 1.

⁵ NRR. III s. 358.

⁶ NHD. 1597 s. 142 flg., jfr. s. 72, 117 flg. og 170; smlg. note 4 foreg. s.

ger vil være lagmand i Jemtland», forleningsbrev paa Egge, og da havde han forinden været «afsat fra Gaarden».¹ Til fru Ingeborg høres senere intet mere; sandsynligvis har hun fulgt sin mand tilbage til Egge og er vel der afgaaet ved døden. Hendes søn:

Arild Olufsson blev $\frac{1}{5}$ 1597 foged i Jemtland, hvor *Søfren Søfrensson* kort forinden var afsat fra embedet for udsugelser og misbrug af myndighed. Til herredagen i Trondhjem s. a. stævner «erlig och welbyrdig mand Arild Olszen, fogett i Jemntland» denne sin forgjænger at svare til Kongsgaardens «inventar»², og i embeds medfør paategner han dat. Kongsgaarden $\frac{18}{5}$ 1597 et ældre diplom sammen med sin stiftar. Endelig bekræfter han fremdeles som foged i Jemtland en vidisse $\frac{17}{2}$ 1601.³ ---

Det bliver saaledes aldeles umuligt, at denne Arild Olufsson kan være den samme mand som den Arild Olufsson [Gyldensø], der, som det nedenfor nærmere skal paavises, var foged i Gudbrandsdalen 1591—94 og lagmand i Oplandene 1594—99. Men da det netop er under den aldeles feilagtige forudsætning, at det er lagmanden, som er Oluf Tørrissøns søn, at ogsaa navnet Gyldensø er overført fra lagmanden, hvem det oprindeligt er tillagt, og til Oluf Tørrissøn⁴, er det klart, at denne sidste med urette er henført til den adelige slekt Gyldensø i Diplomatarium norvegicum, Norske Rigsregistrarer, Norsk Herredags Dombog 1597 etc. af disse kildekrifters udgivere.⁵

2. Admiral Arild Olufsson [Green].

Arild Olufsson [Green], Holmens admiral, kom i tjeneste i den danske flaaede 1563, deltog som chef paa «Falk von Bergen» i det ulykkelige togt mod Stralsund 1565 og anvendtes i det

¹ NRR. III s. 524. Samme dag fik *Henrik Førgensson* bestall. som lagmand i Trondhjem og Jemtland, der saaledes nu blev slaaet sammen under én lagmand.

² Se side 5 henvisn. under note 6.

³ DN. XV nr. 592 og 633, hvor fogden intetsteds tillægges navnet Gyldensø. Seglene mangler paa diplomerne.

⁴ Thaarups Mag. 2 s. 191, Saml. til d. n. Folks Sprog og Hist. I s. 397.

⁵ Øverland: Ill. Norges Hist. IV s. 476 har ligeledes feilagtig: Olaf Tørrissøn Gyldensø.

følgende aar i Marstrand og Halmstad. I 1570 er han admiral og befalingsmand paa Holmen med embedsbolig i Kjøbenhavn. Under $\frac{1}{8}$ 1574 fik «os elskelige Arild Olufssøn, Befalingsmand paa Holmen» forleningsbrev paa «alle vor og Kronens Gaarde og Gods udi Eidsberg Sogn udi vort Rige Norge» med «al den visse Rente og Indkomst ... kvit og fri», og $\frac{24}{10}$ 1575 fik han brev paa tillige at oppebære foringen sammesteds. I mai 1576 blev han tilstaaet en lønsforhøielse paa 100 rdl. og levede i begyndelsen af aaret 1578, men var $\frac{26}{2}$ 1578 afgaaet ved døden. Hans forlening paa Eidsberg blev derpaa under $\frac{16}{3}$ 1578 tilstaaet Tønne Parsberg.¹

Ogsaa denne Arild Olufssøn er i registeret til Norske Rigsregistranter II urettelig tillagt slegtsnavnet Gyldensø, idet han er blandet sammen med lagmanden paa Oplandene Arild Olufssøn [Gyldensø], og herfra har denne feil beklageligvis fundet vei til det danske kildeskrift «Kronens Skøder» I s. 157, hvor han tilføies samme slegtsnavn, og til Thiset og Wittrups: «Nyt dansk Adelslexikon» 1904, hvor han paa udgiverne af det norske kildeskrifts autoritet henføres til Gyldensø og derhos tillægges lagmand Arild Olufssøns angivelige Gyldensøvaaben!²

At slaa lagmanden og admiralen sammen til én person bliver imidlertid en umulighed. Thi lagmanden var, som det nedenfor nærmere skal paavises, i embedet endnu 1598, og at Holmens admiral da forlængst var død bevises bl. a. ogsaa af et brev af $\frac{18}{11}$ 1592 fra Christian IV til Christopher Walkendorff om at hjelpe to af arvingerne efter *Johan Baptist*, fordum herold til rette overfor «os elskelige *Niels Lauritzøn* til Tagelycke vor Mand og Tjener med Hensyn til en Haandskrift, som Arild Olsøn, fordum Admiral og Befalingsmand paa Holmen», havde givet Johan Baptist paa 58 gamle daler 3 mk. 10 sk. for noget tømmer, «efterdi Niels Lauritzen. haver forn[ævn]te] afg[angne] Arild Olsøns efterladendis Hustru».³

¹ H. D. Lind: Fra Kong Frederik den andens Tid s. 266, Kong Kristian den fjerde og hans Mænd paa Bremerholm s. 56; NRR. I s. 499, 505, 540, 543 fig. og 578 samt NRR. II s. 131 og 266, hvor han i registeret anføres under Gyldensø!

² I PHT. 4. VI s. 122 note 2 forekommer den samme urigtige sammenblanding. I NM. I s. 165 kaldes admiralen feilagtig: Arvid Olsson.

³ Skaanske Tegnelser II s. 195 DRA.; jfr. side 8 note 6.

Holmens admiral har heller aldrig brugt det Gyldensøske vaaben. Derimod førte han et vaabensegl med en halv hjort i skjoldet¹, og denne omstændighed i forbindelse med, at han skrev sig «Arild Olsen til Thjørne»², viser tydelig hen til, at han har tilhørt slegten Green til Sundsby. Thjørne ligger nemlig paa øen Tørn, hvor slegten Green havde sit stam-sæde Sundsby og som i 1565 eiedes af Lauritz Olufssøn Green, lagmand i Viken, der førte Green-slegtens vaaben: et hjorte-hoved med hals. Arild Olufssøn har derfor, som arkivar Thiset formoder³, uden tvil været en bror af lagmand *Lauritz Green* til Sundsby⁴ og saaledes søn af landsdommer i Nørre-Halland *Oluf Lauritzsen* til Sundsby og *Anne Andersdatter [Darre?]*.⁵

Admiral Arild Olufssøn [Green] var gift med fru *Kirsten Andersdatter Ulfeldt* til Tagelykke og Nelager⁶ og havde med hende datteren⁷ *Margrete Arildsdatter [Green]*, der ægtede *Axel Aagesen Rosengedde*, lagmand i Skien fra ¹⁴/₈ 1614 til ¹⁵/₈ 1615, da han «for stor uskikkelighed og anden modvillighed» blev afsat.⁸

Efter admiralens død ægtede fru Kirsten anden gang, som ovenfor bemærket, *Nils Lauritzsen Rosengedde*, der havde været

¹ Personalhist. Saml. til 1600: Hr. M. Gyldenstjernes indk. Sager 1559—69; kgl. Missiver, Concepter og Optegnelser, DRA.

² Kronens Skøder I s. 157 [dansk], hvor den i teksten indsatte navnetilføielse: [Gyldensø] er feilagtig for: [Green].

³ H. D. Lind: Fra Kong Frederik den andens Tid, s. 266. Arkivaren holder paa endnu en bror: *Anders Green* og en søster, der var gift med *Herman Green* til Rossø.

⁴ Jfr. NRR. I s. 490, 499 og O. A. Johnsen: Bohuslens Eiendomsforhold, Christiania 1905, fl. st.

⁵ Om slegten Green se Danmarks Adels Aarvog 1894.

⁶ Skaanske Tegnelser I s. 250, DRA., hvor hun som Arild Olufssøns enke opføres i en fortegnelse af ⁹/₈ 1581 over adelen, der eier gods i Luggude herred.

⁷ Maaske var ogsaa den *Cosmus Arildssøn*, der i 1577 boede i Oslo, fra 1578 til 1585 var lagmand i Stavanger og ²⁸/₁ 1591 blev lagmand i Frederiksstad, deres søn? Naar denne i PHT. 4 II s. 122 note 2 formodes at være søn af lagmanden Arild Olufssøn [Gyldensø] paa Oplandene, da er det efter begge levetid en umulighed, at saa kan have været tilføldet.

⁸ NRR. IV s. 517, 564. — I Saml. til d. n. Folks Sprog og Hist. I s. 397 begaaes der den feil, at Margrete Axel Aagesens gjøres til datter af lagmand Arild Olufssøn [Gyldensø]!

foged i Søndhordland, men fra nu af skrev sig «til Tagelykke»¹, og hvem hun overlevede med flere børn [1608]. Ogsaa Niels havde tidligere været gift, nemlig med *Kirstine Finsdatter Rostvig*², der bragte ham gods paa Hedemarken og ved sin død, før 1578, efterlod ham flere børn.³

Da der saaledes ved fru Kirsten Ulfeldts to ægteskaber blev baade halvsøskende og sammenbragte børn, opsættes for klarheds skyld følgende oversigt:

Lauritz Nielssøn Rosengedde til Trotteberg, adlet ²⁶/₁₀ 1536.

* Margrete Claudatter Thott.

Niels Lauritzsøn Rosengedde

Aage Lauritzsøn

* 1. Kirstine Rostvig. * 2. Kirsten Ulfeldt sal. Arild O. [Green].

Rosengedde

[1] Fin [2] Anders, Kirsten, Corfitz

Margrete Arildsdtr.

* Axel Rosengedde.

Det vil heraf sees, at det forholder sig ganske rigtig, naar saaledes Margrete Arildsdatter [Green] kalder Niels Lauritzsøn sin stiftar⁴ og Anders Nielssøn sin bror⁵, og ligeledes at Fin og Anders Nielssønner nævnes: «halvbrødre paa fædrene»⁶.

3. Arild Olufssøn [Gyldensø] til Krossbøl, lagmand.

I et diplom af ²⁴/₉ 1591 nævnes «velbyrdige Arild Olufssøn Kongl. May.ts Foged i Gudbrandsdalen», hvilket embede han indehavde ogsaa i det følgende aar ifl. diplom af ¹/₅ 1592⁷ og uden tvil indtil aaret 1594.⁸ Til St. Paulsmesse lagthing [c: ²⁵/₁]

¹ Skaanske Tegnelser II 195, DRA.

² Hun var datter af *Fin Hanssøn Rostvig* og hustru *Margrete Pedersdtr.* til Samsal i Ringsaker og saaledes søster bl. a. til: hustru *Anne Finsdtr.* *Fjergen Valravns* til Samsal, hustru *Adelus Finsdtr.* *Niels Jonsson Skacks* til *Ulvefoss* og [halvsøster?] til borgermester i Bergen *Hans Finsson Rostvig*.

³ NHD. 1580 og 1610, hvor foruden Fin Nielssøn, som opholdt sig i Utrecht i 1610, nævnes *Lauritz* og *Claus Nielssønner*, der da begge var døde.

⁴ Oplandenes lagthingsprotokol for 1613, retspr. nr. 21 i RA.

⁵ Afsigtsbog til NHD. 1625 s. 15 i DRA.

⁶ Oslo lagthingsprotokol 1608, retspr. nr. 1 b fol. 57 i RA.

⁷ Statholderarkivets diplomer, RA.

⁸ I 1595 og flg. aar var *Povl Leth* foged i Gudbrandsdalen. Statholderarkivets diplomer, RA. — Han blev ²⁹/₉ 1607 lagmand i Stavanger.

1594 blev han nemlig «efter gode Mænd af Adelen sønden-
fjelds deres gode Betænkende» af statholderen forordnet til lag-
mand i Oplandene efter *Tjøstel Baardssøn Rosensværd*, der sam-
tidig forflyttedes til den ved broderen *Mogens Baardssøn Rosen-
sværds* død ledige Oslo lagstol. Ved det tilforordnede regjerings-
raads skrivelse af $\frac{26}{8}$ s. a. bemyndigedes statholderen til at
modtage begges embedsed, og under $\frac{3}{8}$ 1595 udgik den kgl.
bestalling for Arild Olufssøn som lagmand «i Hedemarken»
o: i Oplandene. Den følgende dag, $\frac{4}{8}$ 1595, fik han endelig
kgl. forleningsbrev paa det embedet tillagte jordegods, hvori-
blandt var de oplandske lagmænds vanlige residents, gaarden
Rør i Ringsaker.¹

At Arild beklædte lagmandsembedet i 1594 fremgaar af
hans paategning dat. Rør $\frac{29}{7}$ [15]94 paa to diplomer², og han
indehavde det i 1598³, men er afgaaet ved døden eller iallefall
fratraadt forinden herredagen paa Akershus $\frac{14}{8}$ 1599, ved hvil-
ken *Hans Glad* fungerede som Oplandenes lagmand⁴; meget
længe forinden kan det dog ikke have været, da det kgl. be-
stillingsbrev for Hans Glad først blev udstedt $\frac{30}{8}$ 1600.⁵

Nogen udtrykkelig bemærkning om, at det netop er fogden
i Gudbrandsdalen Arild Olufssøn, der beforders til lagmand,
findes ganske vist ikke, hverken i raadets skrivelse eller i be-
stillingsbrevet, men at saa er tilfældet, vil bevislig fremgaa af
følgende:

Blandt de ved Christian IV's hyldning paa Akershus i juni
1591 tilstedeværende adelsmænd var «Arild Olufssøn», der som
de øvrige satte sit navn og segl under den norske adels hyld-
ningsact.⁶ Hans segl viser her: et mandshoved i skjoldet
og to oprakte hænder paa hjelmen. Dette er fogden i
Gudbrandsdalen, thi i registeret over «norske Herremænd og
Lagmænd», der tilsiges til kroningen 1596, opføres «Arildt

¹ NRR. III s. 330 og 389, hvor slegtsnavnet Gyldensø saavel er indskudt i
texten som opført i registeret.

² DN. XV nr. 72 og 267.

³ Thaarups Mag. 2. s. 191, hvor der ved Arilds navn er tilføjet: (som hen-
føres til Familien Gyldensø).

⁴ NHD. 1599 fl. st.

⁵ NRR. III s. 607.

⁶ Samling Hyldninger nr. 57, DRA.

Olssen fogit i Guldbrandtzdallenn». ¹ Nøiagtig samme segl benytter lagmand Arild Olufssøn i Oplandene paa et diplom af ¹⁵/₄ 1595: et mandshoved i skjoldet og to oprakte hænder paa hjelmen. ² Nogen tvil om disse personers identitet eller om lagmandens adelige byrd er saaledes udelukket.

Det er i det foregaaende paavist, at lagmand Arild Olufssøn, der skrev sig til Krossbøl i Enebak, er vidt forskjellig fra sine navnefættene fogden Arild Olufssøn i Jemtland og Holmens admiral Arild Olufssøn [Green], og det staar nu tilbage at omtale hans adkomst til det adelige slegtsnavn Gyldensø.

Et historisk kjendt navn er dette ikke. Ganske vist anføres Gyldensø i «Dansk Adelslexikon» I s. 204, jfr. tab. XXXVI nr. 209, som en gammel skaansk adelssegt, der førte et vaaben med 3 sammenhængende søblade over en skaktavl, men nogen skaansk adelsmand af dette navn og vaaben kjendes ligesaa lidt som et saadant vaaben i det hele taget vides at være paatruftet af norske eller danske historikere. ³ I «Nyt dansk Adelslexikon» af Thiset og Wittrup er da dette vaaben derfor ogsaa sat helt ud af betragtning og Gyldensø'erne istedet tildelt lagmand Arild Olufssøns vaaben med mandshovedet. ⁴

Da nu den adelige lagmand altid er bleven anset for en Gyldensø og meget mulig har været det, om end hans hjemmel dertil ikke for tiden kan paavises, vil det visselig ogsaa være rigtigst at lade ham og hans familie beholde dette slegts-

¹ Sjællandske Tegnelser XVIII s. 517, DRA. At han i registeret anføres ved sin tidligere embedstitel er en incurie, der vistnok skyldes concepisten; thi i 1595 og 1596 var ikke Arild, men Povl Leth foged i Gudbrandsdalen.

² Statholderarkivets diplomer, RA., original paa papir; seglet er omskrevet: Arild Olsen.

³ Et noget tilnærmelsesvis lignende vaaben førtes af biskop *Mogens Lauritzson* af Hamar, ifl. diplomer, udstedt bl. a. i 1533, fire aar før han blev fanget af *Truid Ulfstand* og ført til Danmark, hvor han døde ³/₁₀ 1542 paa Antvorskov. Hans vaaben viser nemlig en skaktavl og over denne 3 blade, men disse er egeblade og usammenhængende og med spidserne vendt til hinanden. DN. X nr. 665.

⁴ Naar dette vaaben i det anførte fortjenstfulde verk tillægges «Arild Olsen, admiral paa Holmen 1570», og Gyldensø angives som norsk uradel [5: adelskabet vides ikke at hidrøre fra noget diplom], da er det atter — som foran bemærket og af vedkommende udgiver meddelt — Norske Rigsregistranter, der er skyld i disse feiltagelser. I lexikonet angives skjoldets hjelmprydelse at være «2 vinger» istedetfor 2 oprakte hænder.

navn, saa meget mere som han ikke krænker nogens bedre ret dertil. Hvad derimod vaabenmerket angaar, maa det af lagmanden benyttede med mandshovedet blive at betragte som denne Gyldensø'ske families vaaben, saaledes som det nye danske adelslexikon allerede har fastslaaet. For det lidet sandsynlige tilfælde, at der skulde blive paavist virkelig at have existeret personer af den «urgamle» adelslegt Gyldensø med skaktavlen og søbladene, kan jo lagmand Arild Gyldensøs familie ret passende blive at benævne: de yngre Gyldensø'er.

Hvad Arild Gyldensøs ægteskab angaar, nævnes hans hustru «*fru Barbara*» første gang ¹⁴/₈ 1594, da hun var nærværende paa Ringsaker prestegaard, og senere var ægtefællerne den ⁸/₉ s. a. gæster ved det fornemme bryllup paa Hallingstad paa Toten, som fogden *Peder Knutssøn* feirede for sin stiftatter *Margrete Olufsdatter* og presten *hr. Thomas Laugessøn*. Ved denne høitidelighed fungerede Arild som «ledesvend» og fru Barbara som «brudquinde» sammen med *fru Margrete Brockenhuus Førgen Kruckows* til Tjerne.¹ Endelig nævnes fru Barbara ¹⁴/₉ 1594, da hun sammen med Kruckows overvar bispevisitatsen i Ringsaker kirke og deltog i den paafølgende middag paa prestegaarden.

I «Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger»², hvorfra disse oplysninger er hentede, er der ikke tillagt hende noget slegtsnavn, men i «Saml. t. d. norske Folks Sprog og Hist.» I s. 397 noten kaldes hun: *Barbara Teiste*, uden at der herfor anføres nogen hjemmel. Hun kunde efter fornavn og tiden at dømme passe ganske godt til at være en datter af *Fon Olufssøn Teiste* til Bjelland og *fru Anne Hansdatter Kruckow*, der havde en før 1575 afdød søster af navnet *Barbara Kruckow*, efter hvem hun kunde tænkes opkaldt, men da hun ikke nævnes som arving ved skiftet efter Anne Kruckow, kan saa ikke have været tilfælde; hun antages derfor at have været en brordatter af nævnte

¹ Det fortjener vistnok særlig opmærksomhed, at det netop er Arild Olufssøn Gyldensø, der vælges til «ledesvend». Da dette hverv regelmæssig betroedes en nærstaaende fornem slegtning, er det fristende at gjætte paa, at Arild har været brudens bror. Isaaftald var han søn af raadmand i Oslo *Oluf Reerssøn* og *Gunhild Mogensdatter Gyldenaar*, der anden gang var gift med ovennævnte foged *Peder Knutssøn*.

² S. 170, 290 og 304; registreret har: Gyldensø.

Jon Teiste, maaske en søster af den *Hans Teiste*, der var lagmand i Stavanger fra 1585 til sin død i 1591.¹

Ved lagmandsdom af 17/9 1622 tilkjendtes Arild Gyldensøs «arvinger»² løsningsret til hans eiendom Fladeby i Enebak, som de efter hans død havde pantsat til fogden i Nedre Rome-rike *Morten Thomassen*. Ved dennes død var pantet gaaget over til sønnen *Morten Mortensen*, der med sin stiffar fogden *Simon Madssen* paa Børgen i Fet som værge fremdeles besad omtrent halvparten af gaarden i 1624, da han fik lagmandsdom paa at beholde samme, indtil pantesummen var erlagt, og endnu i 1629 opføres som eier.³ Det halve Fladeby eiedes i 1647 af *Einer Madssen*⁴, vel en bror af fogden, men blev formentlig ikke meget senere indløst af Arilds datter:

Maren Arildsdatter Gyldensø. Hun var først gift med *Eschild Christensen*, borger i «Oslo» og «fornemme Handels Mand», der ikke maa forvexles med den *dr. Eschild Christensen*, der i 1586 fik et præbende i Oslo domkirke og kongetienden af Gran paa Hadeland. Han var ganske vist en søn af

¹ Det stiller sig maaske tvilsomt, om fru Barbara i det hele taget har været en *Teiste*. Den citerede note er nemlig som foran paavist af en temmelig uefterrettelig art, og fornavnet Barbara er helt ukjendt i slekten *Teiste*, hvorimod det forekommer i *Kruckow*'erne. Da nu Jørgen *Kruckow* til Tjerne og Jon *Teiste* til Bjelland var svogre, kan det jo let tænkes at have været en noget uklar betegnelse af hendes slegtskabsforhold til disse, der har foraarsaget en navnefeiltagelse, og at fru Barbara i virkeligheden har været en *Kruckow* — Om disse slegter se PHT. 4 VI s. 103 fig. og Danmarks Adels Aarvog 1900.

² Ved dom af 7/4 1624 [diplom i RA.] tilpligtedes fhv. raadmand i Oslo *Erik Jacobsen* at betale *Morten Mortensen* «de penge, for hvilke Fladeby var pantsat. I modsat fald skal de sidst laante 26 dl. med renter medregnes til den kapital, for hvilken Fladeby oprindelig var pantsat». Det synes saaledes som *Erik Jacobsen* paa en eller anden vis har været paarørende af *Arild Gyldensø* eller hans «arvinger», hvad der vel ogsaa bestyrkes ved, at *Eriks* i Oslo afdøde svigersøn *Søfren Jensens* arvinger i 1630 eiede en del i *Krossbøl*, til hvilken gaard *Arild* skrev sig. I 1661 var *Eriks* dattersøn *Jens Søfrensens* børn odelsarvinger til 9 lispd. tunge i gaarden søndre Sæter i Trøgstad, hvilket gods *Erik* i 1629 havde udsat «for sin hustrus odel» til *Anne Pedersdatter* sal, biskop *Anders Bentsen Dallins*. Diplom 7/2 1661 i RA..

³ Lensregnskaber og Jordebøger 1624, diplomer af 1624, RA.

⁴ Akershus Lens Mandtal etc. 1647 i DRA.

hr. Christen Eschildsen, sogneprest til Gausdal 1590—1610, og døde 53 aar gl. i 1634 i Strøm i Odalen, hvortil han vel var flyttet efter Oslo brand i 1624, og i hvis kirke hans søn og svigerdatter opsatte ham et epithafium i 1668.¹ Efter Eschildes død ægtede Maren Gyldensø *Christen Lauritzsen [Stub?]*, født 1605, hvem hun bragte Fladeby, hvor begge ægtefæller endnu var bosatte i 1683.² Af første ægteskab havde Maren Gyldensø sønnen:

Christen Eschildsen [Griis], født omkr. 1625 og død 1694 i Christiania, hvor begr. $17/4$ i kirken. Han var som handelsmand, skibsrheder og jordegodseier blandt hovedstadens mest fremtrædende borgere og en i kommunen meget betroet mand. Da den høialdrende raadmand *Førgen Andersen* i august 1670 afstod sit raadmandsembede til Christen Eschildsen, oplyser denne i sin ansøgning om kgl. confirmation, at han «var en dette steds indfødt borgers søn . . . nu ved 26 aar contribueret til byen og indehavt byens besværlige bestillinger fra ringeste til overformynder og de fattiges forstander-embede». *Peder Nielsen Kongsberg* havde imidlertid expectanse af $20/4$ 1665 og blev derfor beskikket til raadmand $9/9$ 1670, men allerede $13/9$ 1670 modtog ogsaa Christen bestalling — paa det vilkaar først at nyde de regulære indkomster, «naar de ved reductionen af 1666 removede raadsmænd havde faaet sin bestilling og der blev vacanse blandt disse.» Dette indtraadte noget senere, og Christen indehavde raadmandsembedet indtil $30/7$ 1687, da han tog sin afsked.³

Ikke mindre end tre gange indlod Christen Eschildsen sig i ægteskab:

1. gang $18/8$ 1648 i Christiania med *Sigrid Andersdtr. Hack*, begr. $30/8$ 1673, datter af borgermester i Oslo *Anders Nielsen [Frendesonius]*; hun var da enke efter et tidligere ægteskab med fattigforstander *Hans Griis*, med hvem hun havde fem børn⁴, hvoraf datteren *Marthe Griis* blev gift $21/11$ 1658 med kjøbmand

¹ PHT. 3. I s. 282, jfr. 4. V s. 19.

² Aabne Breve $5/5$ 1683, RA., hvori de kalder sognepresten til Enebak *hr. Peder Evensen Løiten* for «vores svoger». Titus Bulches Folketælling 1664 for Enebak.

³ Cancelli-Indlæg og Aabne Breve $13/6$ 1670, N. Reg. XII fol. 178 og 181, RA.

⁴ PHT. 4. V s. 19 flg.

Sigurd Pedersen.¹ Ægtefællerne opsatte i 1668 et epithafium over Eschild Christensen i Strøms kirke, Odalen.

2. gang ²³/₉ 1674 i Christiania med *Sophie Bang*, begr. ²³/₁ 1689, datter af raadmand *Christen Bang* og *Gjertrud Bruun*; hun var ligeledes enke efter et første ægteskab, ³/₅ 1657, med *Carsten Hansen Kamp*, med hvem hun havde sønnen *Hans Carstensen Kamp*², raadmand i Christiania.

3. gang ⁹/₁₀ [ikke ¹⁹/₁₀] 1689 i Christiania med *Kirsten Leuck*, født ²¹/₅ 1670 og begr. ⁷/₂ 1705, datter af raadmand *Peder Nielsen Leuck* og *Anne Mortensdtr. Heide*; efter Christens død giftede hun sig paanyt ²⁹/₅ 1695 med *Peder Iversen Rosenberg*, foged i Eker og Lier og senere rig købmand i Christiania, hvor han ved sin død ³⁰/₈ 1718 efterlod 30 000 rdl. netto.

Christen Eschildsen eiede foruden 37 andre gaarde i en del aar ogsaa sin mødrene odelsgaard Fladeby med tilliggelser, der senere for en billig pris kom paa Peder Rosenbergs og derefter paa *Collett*'ernes haand³, og efterlod ved skiftet ¹⁷/₁₁ 1694 henved 20 000 rdl. til to efterlevende børn, begge døtre af hans sidste ægteskab: *Anne Marie Griis* og *Christine Griis*.⁴ Christine, der var døbt ¹⁹/₇ 1694, døde allerede ¹⁷/₁₂ 1709, hvorved alt, som forældrene havde efterladt, tilfaldt deres datter:

¹ Han var søn af sogneprest til Trøgstad 1619—42 hr. *Peder Povelsen* og helbroder af *Idde Pedersdtr.* gift med Trøgstadpresten hr. *Niols Lauritzsen Muus*, hvorved det forklares, at denne kan kalde Christen Eschildsen for sin «svoger»; jfr. PHT. 4. V s. 19 flg. — Datteren *Margrete Sigurdsdtr.* var Christen Eschildsens fosterdatter [ikke «fasterdatter»] og blev gift med hans stiftsøn ovenn. *Hans Carstensen Kamp*, og datteren *Bodil Sigurdsdtr.* blev gift ¹⁹/₉ 1699 med dennes «paarørende» *Carsten Nielsen Kamp*.

² Efter ham holdtes skifte ²⁹/₁₁ 1699; se note t. Han maa ikke forveksles med borgermester i Christiania [1688] *Hans Carstensen*, thi denne var søn af *Carsten Henriksen*, der døde i mai 1665 som sorenskriver i Follo, i hvilket embede han havde efterfulgt sin hustrus første ægtefælle *Hans Pedersen* og selv efterfulgtes af dennes søn *Peder Hansen*, der var sorenskriver i Follo fra ⁹/₈ 1665 til sin død i 1680.

³ Om Eschildsen, Rosenberg og slegten Leuck samt om livet paa Fladeby se Collett: «En gammel Christiania-Slægt» og «Gamle Christiania-Billeder», hvori gjengivelser af flere portræter.

⁴ Retsprotokol nr. 225 fol. 113; om hans eiendomme se ogsaa diplomer af 1640, 1650, 1665, 1668, 1681 og 1686 i RA. — Da Christen Eschildsens to første ægteskaber var barnløse, oprettede han gjensidigt testamente med sin anden hustru, kgl. confirmeret ⁵/₆ 1683. Ved dette skjænkede han jordegods til Strøms prestebol, hvor hans far var begravet, og til Enebak,

Anne Marie Griis, født $13/8$ 1692 i Christiania, hvor hun døde $14/2$ 1770. Sit første ægteskab indgik hun $19/6$ 1711 med *Johan Førgensen*, døbt $17/11$ 1680 i Christiania, hvor han drev en betydelig trælasthandel, eiede halve i Fossesholm gods i Eker og efterlod omtr. 20 000 rdl. ved sin død $14/10$ 1728. Anden gang blev hun gift $29/8$ 1729 med generalmajor *Fonas Bjørnsee*, der var født $29/8$ 1682 i Danmark og døde $1/10$ 1760 i Christiania efterladende to børn: major *Otto Fonas Bjørnsee* og *Ditlevine Dorothea Bjørnsee*, der blev gift $3/9$ 1775 med artillermajor *Polykarø Chrysostomus v. Beuvius*.

Johan Jørgensen var søn af den fra Helsingør indflyttede driftige handelsmand *Jørgen Paulsen* og *Barbara Krefthing* fra Bærum verk og havde bl. a. en søn Jørgen, født $18/8$ 1714 i Christiania, der kaldte sig *Georg Neumann* og døde som pens. oberst $18/4$ 1793 paa sin gaard Hovin i Aker. Dette navn «Neumann», der senere ogsaa optoges af hans brorbørn og blev et vel anseet slegtsnavn i Norge, antog han som en modification af «Niemand» efter sin farfars mor *Mette Niemand*, begr. $27/1$ 1667 i Helsingør.¹

hvor hans mor og stiftar agtede at begraves, ligesom han blandt dotationer til stiftbørn etc. ogsaa skjænkede 100 rdl. til «min hulde søster *Maren Gundersdatter* sal. *Jens Lauritzsens* efterleverske eller hendes børn.» Ægtefællerne kalder i testamentet fattigforstanderne *Niels Hofvorsen* og *Christen Christophersen* [bror af *Jacob Christophersen* og begge sagbrugseiere] for «vores gode naboer og svogre». Aabne Breve $5/8$ 1683, RA.

¹ Mette Niemand, datter af brygger i Helsingør *Rasmus Hansen Niemand* [født 1584, skifte $10/6$ 1645] og *Elline Davidsdtr.*, blev gift første gang 1640 med «skudskipper», fra 1643 brygger *Povl Iversen*, begr. $9/6$ 1659 i Helsingør [maaske søn af *Iver Lauritzsen* og *Maren Pedersdtr.* i Aalborg]. I 1662 ægtede Mette brygger *Jacob Weybye*, søn af brygger *Søfren Jacobsen Weybye* og *Inger Eriksdtr.* [skifte $4/2$ 1663 i Helsingør] og bror af *Søfren Søfrensen Weybye*, der i ægteskab med *Karen Povlsdtr.* havde bornene *Elline* født 1666, *Susanne* født 1670 og *Povl* [formentlig født i Birkerød, hvor forældre synes bosatte fra 1671]. Sidstnævnte eruden tvil den senere bekendte zahlkasserer i Christiania *Paul Weybye*, død $18/11$ 1739.

Med *Povl Iversen* havde Mette Niemand 14 i Helsingør fødte børn [ægteskabet med *Weybye* var barnløst], hvoraf 6 levede ved faderens skifte $19/6$ 1662 og arvede tils. 1200 rdl.: *Maren*, døbt $12/7$ 1646, *Jørgen Paulsen*, født $6/6$ 1653 og død $25/6$ 1709 i Chr.ia, se ovenfor, *Mette*, født 1654, *Kirsten*, født 1656, *Anne*, døbt $15/11$ 1657 og *Povl*, døbt $18/11$ 1659. — Se forøv. H. H. Neumann «Familien Neumann», hvor den s. 2 opførte «Ahled» var *Povl Iversens* søster, ikke hans datter.

DIS-Danmark

1 0 5 6 4 1